

TOMASZ DOLATA

ORCID: 0000-0003-2028-0671

Uniwersytet Wrocławski

Instytut Historii Państwa i Prawa

Zakład Historii Państwa i Prawa Polskiego

TENDENCJE UNIFIKACYJNE PAŃSTW EUROPEJSKICH W ZAKRESIE PRAWA AUTORSKIEGO W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU

Abstrakt: Tendencje unifikacyjne w europejskim prawie autorskim zachodziły stopniowo. Początki tego procesu sięgają pierwszej połowy XIX wieku. Pierwszym krokiem były umowy bilateralne między poszczególnymi państwami. Następnie doszło do zawarcia umowy konwencyjnej w Bernie, którą wielokrotnie rewidowano (1896, 1908, 1914, 1928, 1948, 1967, 1971). Największe zasługi dla unifikacji europejskiego prawa autorskiego przypisać należy Francji oraz Belgii, które były w gronie siedmiu europejskich państw-sygnatariuszy Konwencji Berneńskiej. Z czasem do Konwencji, która obowiązuje do dziś, przystępowały kolejne państwa.

Słowa kluczowe: prawo autorskie, historia prawa autorskiego, unifikacja prawa autorskiego w XIX wieku, umowy dwustronne w prawie autorskim państw europejskich, Konwencja Berneńska (1886) i jej zmiany

450. rocznica zawiązania Unii Lubelskiej (1569) i piętnastolecie wstąpienia Polski do struktur Unii Europejskiej (2004) skłaniają do refleksji nad elementami łączącymi te dwa wydarzenia. Zarówno w wypadku Unii Lubelskiej, jak i Unii Europejskiej u podstaw idei zjednoczeniowych leżały wspólne w znacznej części historia i kultura: w pierwszym przypadku — narodów polskiego i litewskiego, a w przypadku UE — narodów zamieszkujących kontynent europejski. Można postawić tezę, że pomimo wielu odmienności i pojawiających się czasami problemów dobrze funkcjonowała i wciąż funkcjonuje dewiza *in varietate concordia*¹.

W podobnych ramach, *mutatis mutandis*, umieścić można zagadnienie unifikacji² prawa autorskiego w drugiej połowie XIX wieku. Wtedy dojrzewała bo-

¹ Motto Unii Europejskiej.

² W pracy tej używamy terminu „unifikacja” w znaczeniu umiędzynarodowienia, internacjonalizacji. W doktrynie pojęcie unifikacji z punktu widzenia teorii prawa wyjaśnia L. Górnicki,

wiem idea wspólnego unormowania (na poziomie międzynarodowym) przepisów i zasad charakterystycznych dla ochrony autorów. Celem tej unifikacji miało być przyjęcie wspólnych standardów (minimów) ochrony prawa autorskiego — przy zachowaniu jednak wielu odmienności charakterystycznych dla systemów prawnych poszczególnych krajów członkowskich.

W doktrynie światowej zwykło się wyróżniać cztery najważniejsze fazy (epoki) rozwoju idei praw autorskich, które poprzedziły powstanie prawa autorskiego w dzisiejszym kształcie. W porządku chronologicznym były to: starożytność, okres przywilejów, okres ustawodawstw narodowych oraz okres internacjonalizacji (umiędzynarodowienia) ochrony praw autorskich.

Nie charakteryzując poszczególnych okresów, wskazać jedynie wypada najważniejsze idee funkcjonujące w każdym z nich. W starożytności nie istniała ochrona praw autorskich we współczesnym znaczeniu. Autorzy uzyskiwali prawo własności na stworzonym dziele, ale dotyczyło to wyłącznie oryginalnego egzemplarza, który został wykonany jako jednostkowy przedmiot zmysłowy (materialny)³.

Punktem zwrotnym w rozwoju prawa autorskiego okazał się renesans i wynalezienie druku pozwalające na łatwiejsze i tańsze powielanie dzieł⁴. Wtedy właśnie powstało wiele manufaktur drukarskich, których właściciele bogacili się, wydając początkowo głównie dzieła dawnych autorów. Jeśli chodzi o powielanie twórczości autorów im współczesnych, praktyka wskazywała, że drukarze pozyskiwali od twórców (najczęściej odpłatnie) stosowne zgody, które pozwalały im swobodnie rozpowszechniać owoce intelektualnych wysiłków autorów⁵. Ponosząc pew-

Kodyfikacja prawa prywatnego, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo cywilne — część ogólna*, t. 1, red. Z. Radwański, Warszawa 2007, s. 90–92. Zob. także H. Rot, *Wstęp do nauk prawnych*, Wrocław 1993, s. 68–69.

³ S.M. Grzybowski, *Autorskie prawo*, [w:] *Encyklopedia Podręczna Prawa Prywatnego*, t. 1, Warszawa 1931, s. 27. Nieco inaczej brak ochrony prawno-autorskiej w starożytnym Rzymie tłumaczył F. Zoll, który odwoływał się do psychiki narodu rzymskiego. Zob. szerzej *idem*, *Własność literacka, artystyczna i przemysłowa według wykładów JWP Prof. Dra Fryderyka Zolla*; zebrał p. Krajewski i Speizer, Kraków 1924, s. 26.

⁴ Bardzo trafnie problem ten przedstawił dziewiętnastowieczny prawnik polski Seweryn Markiewicz pisząc: „Dopiero wynalazek druku, zmieniając z gruntu warunki wymiany myśli, odbił się stanowczo na stanowisku i prawach autorów. Ułatwienie reprodukcji plodów umysłowych rozszerzyło, rzec nawet można, stworzyło nową, coraz powszechniejszą potrzebę czytania — a zarazem wywołało powstanie środków przeznaczonych do zaspokajania tej potrzeby — przedsiębiorstw drukarskich i handlu księgarskiego. Odtąd utwory literackie zaczęły przybierać wartość zamienną, targową, a myśl, przyobleczona w formę książki, zyskała możliwość wydzielenia się z ogólnej masy wiedzy społecznej i przybrała cechy indywidualności autora. Jak skoro to nastąpiło, nadszedł i czas osobnego prawa autorskiego” — *idem*, *Prawa autorskie czyli tak nazwana własność literacka i artystyczna w Królestwie Polskiem i zagranicą*, Warszawa 1867, s. 165. Sylwetkę S. Markiewicza przedstawia W. Sobociński, *Markiewicz Seweryn*, [w:] PSB, t. XX, Wrocław 1975, s. 30–31.

⁵ Z czasem wytworzył się specyficzny typ umowy zwanej umową wydawniczą, zob. bliżej W. Bappert, *Wege zum Urheberrecht. Die geschichtliche Entwicklung des Urheberrechtsgedankens*, Frankfurt am Main 1962, s. 217 n.; L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności do*

ne koszty (dotyczące wspomnianych już umów wydawniczych z autorami⁶ oraz — przede wszystkim — wynikające z nakładów związanych z przygotowaniem samego procesu wydawniczego), drukarze zaczęli domagać się od panujących specjalnej ochrony, która zabezpieczyć miała ich interesy przed nieuprawnionymi działaniami konkurentów⁷. Protekcja ta (po wniesieniu przez zainteresowanego⁸ odpowiedniej opłaty do kasy suwerena⁹) udzielana była w formie tak zwanego przywileju i gwarantowała na określonym terytorium, na czas zazwyczaj określony¹⁰, wyłączne prawo drukowania i sprzedaży poszczególnych dzieł¹¹. Naruszenie zasad udzielonej ochrony skutkowało surowymi karami¹². System przywilejów chronił przede wszystkim drukarzy, dlatego też można zgodzić się ze stwierdzeniem, że w okresie przywilejów nie znano bezpośredniej ochrony praw autorskich¹³. Pomimo że dość szybko zwrócono uwagę na niesprawiedliwość wynikającą z faktu bogacenia się drukarzy wyzyskujących pracę oraz talent autorów¹⁴, okres przywilejów (zapoczątkowany w XV wieku¹⁵) trwał aż do XVIII wieku

II wojny światowej, Wrocław 2013, s. 146–147; *idem*, *Rozwój idei praw autorskich od początków do II wojny światowej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2006, z. 3, s. 749–750.

⁶ Umowy wydawnicze funkcjonowały w niektórych krajach (np. w Austrii czy w Prusach) jeszcze przed usankcjonowaniem prawa autorskiego — J. Górski, *Pojęcie prawa autorskiego w rozwoju historycznym*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 1931, z. 1, s. 50–51.

⁷ Tę nieuczciwą konkurencję stanowili inni drukarze, którzy szybko i bez dużych nakładów własnych mogli skopiować wydrukowane już dzieło i sprzedawać po znacznie niższej cenie.

⁸ O ochronę tę zabiegał drukarz, czasem księgarz, rzadko autor, zob. bliżej L. Gieseke, *Vom Privileg zum Urheberrecht. Die Entwicklung des Urheberrechts in Deutschland bis 1845*, Göttingen 1945, s. 71; S.M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 27.

⁹ Suwerenem był najczęściej monarcha, ale mogło być nim również państwo (np. Republika Wenecka), władze miejskie, władze kościelne czy uniwersytet.

¹⁰ Przeważnie od trzech do dziesięciu lat. Jednak znane były także przypadki przyznawania przywilejów dożywotnio, L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności ...*, s. 93–94.

¹¹ Obok przywilejów, w okresie absolutyzmu, w niektórych krajach wydawano również ogólne przepisy o charakterze policyjnym, które wydanie i sprzedaż dzieła uzależniały od uzyskania uprzedniej zgody cenzorskiej — system cenzury prewencyjnej. Zob. bliżej J. Górski, *op. cit.*, s. 51.

¹² Zob. bliżej L. Gieseke, *Die geschichtliche Entwicklung des deutsche Urheberrechts*, Göttingen 1957, s. 24.

¹³ Tezę taką sformułował J. Górski w przywoływanej już pracy *Pojęcie prawa autorskiego w rozwoju historycznym*.

¹⁴ Już w 1525 roku Marcin Luter stwierdził: „Es ist ein ungleich Ding, dass wir arbeiten und Kost sollen drauf wenden und andere sollen den Genuss und wir den Schaden haben” — podają za: S.M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 27.

¹⁵ Przyjmuje się, że pierwszy przywilej otrzymał w 1463 roku Jan ze Spiry na wydanie dzieł Cyserona, J. Górski, *op. cit.*, s. 48. M. Glücksberg, opisując to samo wydarzenie, przywołuje rok 1469; *idem*, *Prawa Autorów i Artystów. Odczyt publiczny odbyty w Sali Ratusza Warszawskiego w d. 13 marca r. b.*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 33, 1875, s. 261. Współczesna doktryna przyjmuje jednak, że przywilej ten dotyczył raczej wyłącznego prawa stosowania wynalazku druku, czyli wiązał się ściśle z dziejami prawa wynalazczego, mniej z historią praw autorskich. Zob. bliżej L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności...*, s. 95. Nie zmienia to jednak faktu, że kolejne przywileje dotyczące praw drukarzy wydawane były w wieku XV.

i charakteryzował się sporą podatnością na wszelkiego rodzaju nadużycia, które towarzyszyły procesowi ich nadawania¹⁶.

Dopiero nowe koncepcje prawnonaturalne wieku oświecenia oraz idee rewolucji francuskiej i rewolucji amerykańskiej¹⁷ położyły fundamenty pod kolejny etap ewolucji prawa autorskiego — etap ustawodawstw narodowych, który rozpoczął się wzmożoną działalnością ustawodawczą w porewolucyjnej Francji (1790/1791)¹⁸. Okres ten odznaczał się poszukiwaniem własnych ścieżek rozwoju poszczególnych ustawodawstw krajowych, które w centrum ochrony stawiały już autora, a nie — jak to miało miejsce wcześniej — drukarza. Eksponując wspólne cechy rozwiązań chroniących prawa autorskie poszczególnych krajów, wskazać wypada przede wszystkim unieważnienie istniejących wcześniej przywilejów oraz przyznanie jednolitej na terenie całego państwa ochrony przysługującej autorom (twórcom).

Już w wieku XIX zauważono jednak zasadność stworzenia wspólnych podstaw ochrony na płaszczyźnie międzynarodowej¹⁹. Wynikało to ze stopniowej ewolucji poglądów na prawo autorskie, w którym dostrzegać zaczęto wymiar uniwersalny i ponadpaństwowy. Ujawniającym się z coraz większą siłą tendencjom unifikacyjnym nie sprzyjał problem ograniczania ochrony autorskiej do terytorium poszczególnych państw²⁰ lub do dzieł ogłoszonych przez obywateli danego państwa. Ograniczenia te miały swoje historyczne uzasadnienie (wywodziły się jesz-

¹⁶ Częstokroć przywileje te dostawały osoby pozbawione jakiegokolwiek legitymacji do ich otrzymania. Z drugiej strony władcom zależało na inkasowaniu kolejnych opłat z tytułu przedłużania okresu trwania przywilejów, dlatego też nie byli zainteresowani udzielaniem długiego czasu ochrony. Nadto zdarzały się sytuacje, kiedy nowi monarchowie unieważniali wszystkie przywileje swoich poprzedników. Nie mogło to oczywiście sprzyjać pewności prawa. Zob. bliżej J. Górski, *op. cit.*, s. 50.

¹⁷ Elementem wspólnym aktów prawnych rewolucji amerykańskiej i francuskiej była koncepcja praw naturalnych i praw podmiotowych twórcy określanych mianem własności. Zob. bliżej L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności...*, s. 149 n.

¹⁸ Doktryna i orzecznictwo francuskie w materii prawa autorskiego wywarły olbrzymi wpływ na rozwój ustawodawstwa światowego, chociaż pierwszą ustawę autorską uchwalono w Anglii już w 1710 roku.

¹⁹ Na problem ten zwracał uwagę znakomity adwokat i ekspert prawa autorskiego Włodzimierz Spasowicz, pisząc, że działania władz niektórych państw europejskich „wprowadzają kwestię praw autorskich w dziedzinę prawa międzynarodowego, i stawiają ją tym sposobem na nowym gruncie, na którym kwestia ta kiedyś w przyszłości może być rozstrzygniętą w sposób jednostajny dla wszystkich narodów cywilizowanych, zostających między sobą w stosunkach literackich” — *idem, Prawa autorskie i kontrefakcja*, Warszawa 1874, s. 11. Sylwetkę Spasowicza przybliżyła m.in. T. Dolata, *Włodzimierza Spasowicza działalność pro publico bono*, [w:] *Pro publico bono — idee i działalność*, red. M. Marszał, J. Przygodzki, Wrocław 2016, s. 125–133.

²⁰ Ustawodawstwa państwowe opierały się na zasadzie terytorializmu gwarantującej (zgodnie z ideą suwerenności państwowej) ochronę jedynie na obszarze państwa, w którym została przez przepisy wewnętrzne udzielona. R. Markiewicz, *Ochrona praw autorskich i pokrewnych na podstawie konwencji międzynarodowych*, [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 13. *Prawo autorskie*. red. J. Barta, Warszawa 2003, s. 654.

cze z epoki przywilejów, które ze swojej natury obowiązywały na ściśle określonym terytorium), a przyczynami ich utrzymywania były względy polityczne, słaba elastyczność porządków prawnych oraz nieuzasadnione trwanie przy zastanych pojęciach²¹. Środek zaradczy na powstrzymującą rozwój jednolitej, międzynarodowej i uniwersalnej ochrony praw autorskich zasadę terytorialności widziano początkowo w podpisywaniu przez poszczególne państwa umów dwustronnych. Pierwsze zawarto już w latach 1827–1829 pomiędzy państwami Konfederacji Niemieckiej. W 1840 roku traktaty zawarły Austria i Sardynia, a trzy lata później — Francja i Sardynia. Pomiedzy 1847 a 1860 rokiem podpisano traktaty między Wielką Brytanią a Prusami, Wielką Brytanią a Saksonią, jak również między państwami niemieckimi a Francją, Hiszpanią, Belgią i Sardynią. W 1851 roku Francja podpisała traktat z Portugalią, a następnie z Austrią, Belgią, Hiszpanią, Holandią, Portugalią, Szwajcarią i kilkoma państwami niemieckimi. Nadto traktatami wzajemnymi związały się Dania, Francja, Norwegia i Szwecja. Umowy zawierające postanowienia dotyczące wzajemnej ochrony autorskiej zawarły także Wielka Brytania, Holandia, Włochy, Portugalia i Szwajcaria. Wiele umów zawarto również nieco później (do 1880 roku)²². Jednak zawieranie umów bilateralnych nie było rozwiązaniem satysfakcjonującym. Poszczególne umowy znacznie różniły się między sobą zakresem udzielanej ochrony, a wielość traktatów doprowadziła do powstania systemu bardzo skomplikowanego i niestabilnego²³. Na początku problem ten zamierzano wyeliminować przez opracowanie typowej ustawy, która miałaby obowiązywać w poszczególnych państwach, albo jednolitego wzoru typowej umowy bilateralnej. Jednak, jak się okazało, koncepcje te nie były możliwe do wprowadzenia. Kolejnym krokiem w procesie unifikacji ochrony autorskiej miały być umowy wielostronne (konwencje)²⁴.

Tendencje unifikacyjne w zakresie prawa autorskiego najwcześniej ujawniły się we Francji, pewne zasługi na tym polu położyła również Belgia. Już w 1841 roku francuski pisarz i polityk Alphonse Marie Louis de Prat Lamartine stworzył projekt międzynarodowego prawa o ochronie praw autorskich. Natomiast w dekrete Napoleona III z dnia 28 marca 1852 roku zawarto postulat zniesienia granic państwowych w zakresie uznania praw autorskich²⁵. Idea zorganizowania międzynarodowej konferencji, której celem miała być ochrona praw autorskich, zrodziła się w 1856 roku w Belgii, gdzie powstał stosowny projekt. Pierwszy międzynarodowy zjazd poświęcony międzynarodowej ochronie własności literackiej miał miejsce w dniach 27–30 września 1858 roku w Brukseli. Na zjeździe tym,

²¹ Jedyne nieliczne państwa wzniosły się ponad ten przestarzały standard i wprowadziły ochronę ogólną (w Europie — Portugalia). S.M. Grzybowski, *op. cit.*, s. 23.

²² J. Błęszyński, *Konwencja berneńska a polskie prawo autorskie*, Warszawa 1979, s. 11.

²³ J. Błęszyński, M. Staszków, *Prawo autorskie i wynalazcze*, Warszawa 1983, s. 9; J. Błęszyński, *Prawo autorskie*, Warszawa 1985, s. 9.

²⁴ J. Błęszyński, *Konwencja berneńska ...*, s. 13.

²⁵ L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności...*, s. 182.

zwołanym z inicjatywy Francji, sformułowano najważniejsze zasady związane z ochroną dzieł literackich, artystycznych i muzycznych²⁶. W latach 1861 i 1877 doszły do skutku dwa kongresy w Antwerpii. Jednak momentem przełomowym w zakresie dążeń unifikacyjnych okazała się wystawa światowa w Paryżu z 1878 roku. W jej trakcie zorganizowano dwa kongresy — literatów²⁷ i artystów²⁸. Z inicjatywy V. Hugo kongres literatów ustanowił *L'Association Littéraire Internationale*, późniejszą *L'Association Littéraire et Artistique Internationale* (ALAI)²⁹. Pomysł powołania międzynarodowego związku ochrony praw autorskich powstał na kongresie ALAI, który odbył się w 1882 roku w Rzymie. Rok później, na konferencji w Bernie (1883), opracowano wstępny projekt liczący pięć artykułów, w którym zawarto już ideę ochrony dzieł literackich i artystycznych niezależnie od narodowości twórcy i jakichkolwiek warunków formalnych. Projekt przesłano następnie Radzie Federalnej Konfederacji Szwajcarskiej do dalszych studiów. Popierając projekt na drodze dyplomatycznej, Rada ta zwołała w 1884 roku konferencję w Bernie, której celem miało być przygotowanie oficjalnego projektu konwencji. Jeszcze przed podpisaniem aktu konwencyjnego miały miejsce dwie konferencje dyplomatyczne (1885, 1886), których efekt stanowiło utworzenie unii państw dla ochrony na szczeblu międzynarodowym praw twórców pochodzących z krajów związkowych i utworów pierwszy raz w tych krajach opublikowanych³⁰.

W rezultacie Konwencję Berneńską o ochronie międzynarodowej dzieł literackich i artystycznych podpisano 9 września 1886 roku³¹, a akt ten zaczął obo-

²⁶ Zob. bliżej E. Ferenc-Szydełko, *Prawo autorskie na ziemiach polskich do 1926 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelktualnej”, z. 75, Kraków 2000, s. 27–28.

²⁷ Kongresowi literatów przewodził francuski dramaturg i polityk Victor Marie Hugo, prezydent utworzonego w 1777 roku pierwszego związku ochrony praw autorskich (Societe des Auteurs et Compositeurs Dramatiques).

²⁸ Przewodniczącym kongresu artystów był francuski malarz Jean-Louis-Ernest Meissonier.

²⁹ Międzynarodowy odpowiednik francuskiego Societe des Auteurs et Compositeurs Dramatiques.

³⁰ J. Bleszyński, *Konwencja berneńska...*, s. 13–15; *idem*, *Ostatnie redakcje konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych a prawo wewnętrzne*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelktualnej”, z. 13, Warszawa-Kraków 1977, s. 9–10; E. Ferenc-Szydełko, *Prawo autorskie...*, s. 31–32; K. Gliściński, *Wszystkie prawa zastrzeżone. Historia sporów o autorskie prawa majątkowe, 1469–1928*, Warszawa 2016, s. 254–257; L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności...*, s. 182–183.

³¹ Zob. bliżej J. Bleszyński, M. Staszków, *op. cit.*, s. 9–10; S. Cypin, *Międzynarodowe prawo autorskie*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 47, 1927, s. 653–654, 48, s. 669–672, 49, s. 684–686; F. Zoll, *O Konwencji Berneńskiej. Referat Prof. Zolla wygłoszony w Towarzystwie Ekonomicznym w Krakowie dnia 5 maja 1922 roku*, Kraków 1923, s. 4–6; W. Dbałowski, J.J. Litauer, *Ustawodawstwo autorskie obowiązujące w Polsce*, Warszawa 1922, s. 13–15. Z literatury zagranicznej zob. przykładowo R.F. Whale, *Copyright. Evolution, Theory and Practice*, London 1972, s. 173 n. Ówczesną literaturę europejską dotyczącą tej Konwencji oraz prawa autorskiego znaleźć można w pracy A. Osterrieth, *Altes Und Neues zur Lehre vom Urheberrecht*, Leipzig 1892, s. 56 (w przypisie).

wiązywać od 5 grudnia 1887 roku³² (do końca XIX wieku Konwencja uzupełniona została jeszcze w Paryżu 4 maja 1896 roku). Pierwotny tekst Konwencji przyjęty został przez Belgię, Hiszpanię, Francję, Haiti, Liberię, Niemcy, Szwajcarię, Tunis, Wielką Brytanię i Włochy. We wrześniu 1887 roku ratyfikowały go wszystkie te państwa oprócz Haiti i Liberii. Jak widać, do Konwencji przystąpiły między innymi państwa o najdłuższej i najbogatszej w Europie tradycji ochrony praw autorskich (Anglia, Francja, Niemcy)³³.

Liczący początkowo dwadzieścia jeden artykułów tekst Konwencji uzupełniony był aktem dodatkowym oraz protokołem zamknięcia. Zgodnie z postanowieniem art. 1 państwa-sygnatariusze Konwencji Berneńskiej utworzyły Związek w celu ochrony praw autorów do ich dzieł artystycznych i literackich, do którego z czasem przystępowały nowe państwa. Ustanowione — w myśl Konwencji — Biuro Związku miało swoją siedzibę w Bernie, a podporządkowano je zwierzchnictwu rządu Federacji Szwajcarskiej. Działalności Biura nadano charakter informacyjny i administracyjny, a jako urzędowy obrano język francuski. Natomiast kosztami utrzymania Biura obciążono wspólnie kraje związkowe³⁴.

Konwencja Berneńska³⁵, przyjmując najważniejsze idee dotyczące ochrony autorów, oparła się na dwóch uzupełniających się zasadach: asymilacji, która oznaczała równe traktowanie w każdym państwie związkowym autorów własnych i autorów pochodzących z innych krajów należących do Związku, konwencyjnego minimum ochrony, która sprowadzała się do tego, że przepisy Konwencji o charakterze *iuris cogentis* określały granice, poniżej których nie mógł zejść poziom ochrony w stosunkach międzynarodowych państw należących do Związku.

³² W ten sposób rozpoczął się kolejny etap w dziejach rozwoju prawa autorskiego — okres umiędzynarodowienia (internacjonalizacji) ochrony autorskiej, który trwa właściwie do dnia dzisiejszego.

³³ Tradycyjnie za państwa szczytujące się najlepszymi rozwiązaniami legislacyjnymi w zakresie prawa autorskiego uważa się Anglię (pierwszy kraj, który ustawowo uregulował tę problematykę — Statut Królowej Anny z 1710 roku) i Francję, gdzie już pod koniec XVIII wieku obowiązywały dwie ustawy (z 1791 roku o przedstawieniach — chroniła prawa autorów dzieł dramatycznych i kompozytorów oraz z 1793 roku o własności literackiej i artystycznej — zabezpieczała dzieła literatury, muzyki i sztuki). Do ustawodawstw o najnowocześniejszych podstawach doktrynalnych zaliczano również rozwiązania germańskie zawarte w pruskiej ustawie z 1837 roku o ochronie własności na dziełach nauki i sztuki przed kopiowaniem i naśladownictwem. Warto zauważyć również, że normy o charakterze ogólnym chroniące prawa autorskie zawierał już Landrecht Pruski z 1794 roku. Literaturę zagraniczną w tym zakresie przedstawia T. Dolata, *Prawo własności intelektualnej w Królestwie Polskim (1815–1918)*, Wrocław 2019, s. 20.

³⁴ L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności...*, s. 183; K. Gliściński, *op. cit.*, s. 262.

³⁵ Nie analizujemy szczegółowych postanowień Konwencji, gdyż zostało to już we współczesnej doktrynie opisane. Zob. bliżej L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności...*, s. 184–192 (co do pierwotnej i kolejnych wersji Konwencji). Patrz także R. Markiewicz, *Ochrona praw autorskich...*, s. 654–666; J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie*, Warszawa 2010, s. 364–367 (co do aktualnej wersji Konwencji).

Pod koniec XIX wieku poszczególne państwa, chcąc chronić prawa autorskie w przestrzeni międzynarodowej, nadal mogły zawierać między sobą umowy dwustronne, mogły również przystąpić do Konwencji Berneńskiej³⁶, mogły też uchylić się od jakichkolwiek zobowiązań w tym zakresie, nie zawierając żadnych umów. Przystąpienie nowego państwa do Konwencji Berneńskiej tworzyło nową sytuację prawną w zakresie ochrony praw twórców pochodzących z tego nowo wstępującego kraju. Po pierwsze, zmianie ulegał zakres ochrony ich praw w relacji z państwami, z którymi stosunki prawne ustalone były na podstawie wcześniej zawartych umów dwustronnych. W tym wypadku zmiana polegała na tym, że postanowienia Konwencji zastępowały normy ustalone na podstawie zawartej wcześniej umowy. Po drugie, powstawały zupełnie nowe stosunki prawne pomiędzy twórcami pochodzącymi z nowego państwa a krajami należącymi już do Konwencji Berneńskiej, z którymi dotychczas nie było żadnych umów. Jak wyliczył pod koniec XIX wieku W. Spasowicz, Konwencja Berneńska

tworząca unię międzynarodową dla ochrony utworów literackich i artystycznych [...] objęła w liczbie wielu innych państw Szwajcarię, Francję, Wielką Brytanię, Hiszpanię, Włochy, Niemcy, Belgię; jeżeli liczyć z koloniami ogólna ludność ziem do unii wchodzących, wynosić to będzie około 150,000,000, t.j. prawie trzecia część ludności całej kuli ziemskiej. Poza obrębem unii zostają wprawdzie kolosy: Rosja (103 mil.), Austro-Węgry (około 40), Stany Zjednoczone Północnej Ameryki (około 50), państwa skandynawskie, ale przystąpienie do unii w każdej chwili jest dla nich otwarte³⁷.

Ten sam autor wskazywał, że

przyczyny opozycji przeciwko unii nikną powoli nawet w Północnej Ameryce i można powiedzieć chwilę, kiedy utwór umysłowy, ujawniony gdziekolwiekbądź, będzie na całym świecie co do praw autorskich zarówno szanowany, uznawany i broniony, jako i w kraju swojego pochodzenia³⁸.

Już w 1891 roku Stany Zjednoczone pod naciskiem państw europejskich uznały, z pewnymi ograniczeniami i zastrzeżeniami, prawa autorskie obywateli obcych państw³⁹. Zupełnie inaczej w kwestii międzynarodowej ochrony praw autorskich zachowywało się w drugiej połowie XIX wieku Cesarstwo Rosyjskie⁴⁰. Rosja, jak to określił wybitny znawca prawa autorskiego Szymon Rundstein⁴¹, wbrew ten-

³⁶ Teoretycznie mogły również podpisać inną, nową umowę wielostronną (multilateralną).

³⁷ W. Spasowicz, *O prawie własności w literaturze*, „Przegląd Literacki”, dodatek do „Kraju” 52, 1887, s. 9.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Zob. bliżej W. Spasowicz, *Autorskie prawa*, [w:] *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, t. 5, Warszawa 1891, s. 533.

⁴⁰ Rosja w 1861 roku podpisała umowę dwustronną z Francją (konwencję o własności literackiej i artystycznej) oraz w 1862 roku z Belgią (konwencję w przedmiocie własności literackiej i artystycznej). Obie konwencje wygasły w 1887 roku.

⁴¹ Postać tę przybliży K. Pol, *Szymon Rundstein*, [w:] *idem, Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000, s. 949–960.

dencjom europejskim trwała na gruncie „dumnej izolacji”⁴². Postawa ta oznaczała niewiązanie się coraz szerzej stosowanymi normami prawa międzynarodowego i konsekwentne nieuleganie postępowym tendencjom światowym w zakresie ochrony praw autorskich⁴³. W sytuacji bezwzględnej wykorzystywania przez Rosję braku ochrony zagranicznych autorów rządy państw zachodnioeuropejskich (Niemiec, Austrii, Francji i Włoch) od początku XX wieku usiłowały (za pomocą nacisków dyplomatycznych) wymóc na rządzie rosyjskim obietnicę gotowości nawiązania rozmów w kwestii podpisania konwencji literacko-artystycznych. Zabiegi te w konsekwencji przyniosły skutek i Rosja na drodze dyplomatycznej zobowiązała się do zawarcia stosownych umów bilateralnych. Jednak czas upływał, a rząd rosyjski skutecznie odwlekał temat regulacji dwustronnych, tłumacząc się koniecznością uprzedniej rewizji obowiązujących w Rosji przestarzałych przepisów dotyczących prawa autorskiego⁴⁴. Dopiero wydanie w Rosji ustawy o prawie autorskim w 1911 roku otworzyło drogę do pertraktacji dyplomatycznych, w wyniku których 29 listopada 1911 roku podpisano konwencję francusko-rosyjską, która obowiązywać zaczęła od dnia 12 listopada 1912 roku⁴⁵.

Kolejnym rządem, który doprowadził do związania Rosji dwustronną umową w zakresie ochrony praw autorskich, był rząd niemiecki. Konsekwencją prowadzonych w Petersburgu rokowań dyplomatycznych było podpisanie 28 lutego 1913 roku konwencji niemiecko-rosyjskiej, która weszła w życie z dniem 14 sierpnia 1913 roku⁴⁶. Poza wyżej wymienionymi konwencjami dotyczącymi praw autorskich podpisanymi z Francją i Niemcami Cesarstwo Rosyjskie zawarło jeszcze podobne porozumienia z Belgią — 31 grudnia 1913 roku (układ wszedł w życie 15 stycznia 1915 roku) oraz 18 lutego 1915 roku z Danią (umowa obowiązywać

⁴² Zob. bliżej Sz. Rundstein, *Francusko-Rosyjska Konwencya w przedmiocie obrony utworów literackich i artystycznych*, „Themis Polska”, seria druga, t. I, poszyt I, Warszawa 1913, s. 122–124.

⁴³ Władze rosyjskie stały bowiem na stanowisku, że korzyści dla rosyjskiej literatury płynące z braku regulacji praw autorskich na poziomie międzynarodowym są wyższe niż te wyływające z uregulowania sytuacji. Zob. bliżej W. Spasowicz, *Autorskie...*, s. 533. Trafnie pisał o tym ten autor: „Publiczność rosyjska wyzyskiwała dotąd wszystkie literatury europejskie, biorąc zewsząd swój pokarm, nic nikomu nie płacąc, nie może więc oswoić się z myślą o tamach, trudnościach, zwłokach i opłatach” — *idem*, *O prawie własności w literaturze*, „Przegląd Literacki”, s. 10.

⁴⁴ T. Dolata, *Prawo własności...*, s. 102–103.

⁴⁵ Dokładne omówienie tej umowy: Sz. Rundstein, *Francusko-Rosyjska Konwencya...*, s. 121–131. Autor dokładnie analizuje treść tej konwencji w porównaniu z Konwencją Berneńską, wytyka pewne niedoskonałości, postuluje przystąpienie przez Rosję do Konwencji Berneńskiej, odnosi się również do rosyjskiej ustawy o prawie autorskim z 1911 roku.

⁴⁶ Postanowienia tej konwencji również omawia Sz. Rundstein, *Niemiecko-Rosyjska Konwencya w przedmiocie obrony utworów literackich i artystycznych*, „Themis Polska”, seria druga, t. II, poszyt I, Warszawa 1913, s. 102–108. W kwestii analizy treści odsyła do wcześniejszej konwencji (francusko-rosyjskiej), gdyż obie konwencje nie różniły się w diametralny sposób. Nadto autor przedstawia różnice w obu konwencjach i zmiany natury redakcyjnej.

zaczęła od dnia 12 sierpnia 1915 roku)⁴⁷. Nieco inne powody towarzyszyły pod koniec XIX wieku nieprzyjęciu Konwencji Berneńskiej przez Austrię. Państwo to, nie znalazłszy się w gronie sygnatariuszy tej Konwencji, początkowo wyraziło chęć związania się tą umową⁴⁸. Jednak ostatecznie pomysł ten odrzucono w toku prac nad ustawą o ochronie prawa autorskiego, którą uchwalono w Austrii 26 grudnia 1895 roku. Uznano bowiem, że przyjęcie całokształtu zobowiązań wynikających z Konwencji nie leży w interesie autorów austriackich⁴⁹.

Analizując dziewiętnastowieczne tendencje unifikacyjne w zakresie europejskiego prawa autorskiego, wspomnieć jeszcze należy o pierwszej konferencji (konferencji paryskiej z 1896 roku), której celem była rewizja Konwencji Berneńskiej. Obrady nie doprowadziły do zmiany samego tekstu Konwencji, ale rozszerzono go o tak zwany protokół dodatkowy, w którym przyjęto między innymi istotną, stosowaną w przyszłości zasadę umożliwiającą dokonywanie przez państwa tak zwanych zastrzeżeń, czyli prawa przystępowania do kolejnych wersji Konwencji z uwagą, że państwo przystępujące wiąże się nie wszystkimi postanowieniami zrewidowanej Konwencji, ale co do pewnych punktów poddaje się jedynie normom Konwencji w jej pierwotnym brzmieniu. Nadto w protokole zamknięcia objaśniono niektóre postanowienia Konwencji⁵⁰.

Konwencja Berneńska zapoczątkowała rozwój międzynarodowego prawa autorskiego⁵¹ i chociaż wielokrotnie ją zrewidowano, obowiązuje do dnia dzisiejszego. Pierwszej jej zmiany dokonano w Paryżu (1896)⁵², a kolejnych na konferencjach, które miały miejsce już w XX wieku w Berlinie (1908), Bernie (1914), Rzymie (1928), Brukseli (1948), Sztokholmie (1967) i ponownie — w Paryżu (1971). Ustalenia zapadające na poszczególnych konferencjach za każdym razem nadawały Konwencji częściowo nowe brzmienie (nowy tekst), który przyjmowały poszczególne kraje członkowskie. Nie wszystkie jednak, dlatego powstała skomplikowana sytuacja, w której poszczególne państwa należące do Związku Berneńskiego związane były różnymi tekstami Konwencji⁵³. Dalszy rozwój międzynarodowej

⁴⁷ Analizę tych konwencji przeprowadził J.J. Litauer, *Ustawodawstwo autorskie obowiązujące w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1916, s. 16–20.

⁴⁸ Austria związana była umowami dwustronnymi z Anglią, Francją, Niemcami i Włochami.

⁴⁹ S. Wróblewski, *Austria a berneńska umowa o międzynarodowej ochronie praw twórców*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” z. 1–2, 1900, s. 461–472.

⁵⁰ Szczegółowe postanowienia aktu paryskiego przedstawiają J. Bleszyński, *Konwencja berneńska ...*, s. 28–29; E. Ferenc-Szydełko, *Prawo autorskie ...*, s. 33; L. Górnicki, *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności...*, s. 188.

⁵¹ Niedługo po niej (w 1889 roku) podpisano konwencję panamerykańską (Konwencja z Montevideo) dotyczącą ochrony dzieł literatury i sztuki, która z punktu widzenia współczesnych koncepcji prawa autorskiego była nowocześniejsza od swej szwajcarskiej poprzedniczki. Konwencja z Montevideo nie przyjęła bowiem zasady terytorializmu, opierając się na zasadzie uniwersalizmu.

⁵² Patrz wyżej.

⁵³ Wynikało to również z dość szerokiego stosowania przez poszczególne państwa tak zwanych zastrzeżeń (patrz wyżej).

ochrony praw autorskich datuje się na drugą połowę XX wieku, kiedy podpisano wiele nowych konwencji o zasięgu globalnym⁵⁴.

UNIFICATION TRENDS OF EUROPEAN COUNTRIES IN THE FIELD OF COPYRIGHT IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY

Summary

Unification trends in European copyright law have progressed gradually. The beginnings of this process date back to the first half of the 19th century. The first step was bilateral agreements between individual countries. Then came the conclusion of the Convention in Bern, which was repeatedly amended (1896, 1908, 1914, 1928, 1948, 1967, 1971). The greatest contribution to the unification of European copyright law should be attributed to France and Belgium, which were among the seven European states signatory to the Bern Convention. Over time, more countries joined the Convention, which applies to this day.

Keywords: copyright law, history of copyright law, unification of copyright in the 19th century, bilateral agreements of copyright law in European countries, Bern Convention (1886) and its changes

BIBLIOGRAFIA

- Bappert W., *Wege zum Urheberrecht. Die geschichtliche Entwicklung des Urheberrechtsgedankens*, Frankfurt am Main 1962.
- Barta J., Markiewicz R., *Prawo autorskie*, Warszawa 2010.
- Błęszyński J., *Konwencja berneńska a polskie prawo autorskie*, Warszawa 1979.
- Błęszyński J., *Ostatnie redakcje konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych a prawo wewnętrzne*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej” z. 13, Warszawa-Kraków 1977.
- Błęszyński J., *Prawo autorskie*, Warszawa 1985.
- Błęszyński J., Staszków M., *Prawo autorskie i wynalazcze*, Warszawa 1983.
- Cypin C., *Międzynarodowe prawo autorskie*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 47–49, 1927.
- Dbalowski W., Litauer J.J., *Ustawodawstwo autorskie obowiązujące w Polsce*, Warszawa 1922.
- Dolata T., *Prawo własności intelektualnej w Królestwie Polskim (1815–1918)*, Wrocław 2019.
- Dolata T., *Włodzimierza Spasowicza działalność pro publico bono*, [w:] *Pro publico bono — idee i działalność*, red. M. Marszał, J. Przygodzki, Wrocław 2016.
- Ferenc-Szydełko E., *Prawo autorskie na ziemiach polskich do 1926 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej”, z. 75, Kraków 2000.
- Gieseke L., *Die geschichtliche Entwicklung des deutsche Urheberrechts*, Göttingen 1957.
- Gieseke L., *Vom Privileg zum Urheberrecht. Die Entwicklung des Urheberrechts in Deutschland bis 1845*, Göttingen 1945.
- Gliściński K., *Wszystkie prawa zastrzeżone. Historia sporów o autorskie prawa majątkowe, 1469–1928*, Warszawa 2016.

⁵⁴ Konwencje te wymienia R. Markiewicz, *Ochrona praw autorskich ...*, s. 653–654.

- Glücksberg M., *Prawa Autorów i Artystów. Odczyt publiczny odbyty w Sali Ratusza Warszawskiego w d. 13 marca r. b.*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 33, 1875.
- Górnicki L., *Kodyfikacja prawa prywatnego*, [w:] *System prawa prywatnego. Prawo cywilne — część ogólna*, t. 1, red. Z. Radwański, Warszawa 2007.
- Górnicki L., *Rozwój idei praw autorskich od początków do II wojny światowej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” z. 3, 2006.
- Górnicki L., *Rozwój idei praw autorskich: od starożytności do II wojny światowej*, Wrocław 2013.
- Górski J., *Pojęcie prawa autorskiego w rozwoju historycznym*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 1, 1931.
- Grzybowski S. M., *Autorskie prawo*, [w:] *Encyklopedia Podręczna Prawa Prywatnego*, t. 1, Warszawa 1931.
- Litauer J. J., *Ustawodawstwo autorskie obowiązujące w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1916.
- Markiewicz R., *Ochrona praw autorskich i pokrewnych na podstawie konwencji międzynarodowych*, [w:] *System Prawa Prywatnego. Prawo autorskie*, t. 13, red. J. Barta, Warszawa 2003.
- Markiewicz S., *Prawa autorskie czyli tak nazwana własność literacka i artystyczna w Królestwie Polskiem i zagranicą*, Warszawa 1867.
- Osterrieth A., *Altes Und Neues zur Lehre vom Urheberrecht*, Leipzig 1892.
- Pol K., *Szymon Rundstein*, [w:] *K. Pol, Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000.
- Rot H., *Wstęp do nauk prawnych*, Wrocław 1993.
- Rundstein Sz., *Francusko-Rosyjska Konwencja w przedmiocie obrony utworów literackich i artystycznych*, „Themis Polska”, seria druga, t. I, poszyt I, Warszawa 1913.
- Rundstein Sz., *Niemiecko-Rosyjska Konwencja w przedmiocie obrony utworów literackich i artystycznych*, „Themis Polska”, seria druga, t. II, poszyt I, Warszawa 1913.
- Sobociński W., *Markiewicz Seweryn*, [w:] *PSB*, t. XX, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1975.
- Spasowicz W., *Autorskie prawa*, [w:] *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana*, t. V, Warszawa 1891.
- Spasowicz W., *O prawie własności w literaturze*, „Przegląd Literacki”, dodatek do „Kraju” 52, 1887.
- Spasowicz W., *Prawa autorskie i kontrefakcja*, Warszawa 1874.
- Whale R. F., *Copyright. Evolution, theory and practice*, London 1972.
- Wróblewski S., *Austria a berneńska umowa o międzynarodowej ochronie praw twórców*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” z. 1–2, 1900.
- Zoll F., *O Konwencji Berneńskiej. Referat Prof. Zolla wygłoszony w Towarzystwie Ekonomicznym w Krakowie dnia 5 maja 1922 r.*, Kraków 1923.
- Zoll F., *Własność literacka, artystyczna i przemysłowa według wykładów JWP Prof. Dra Fryderyka Zolla*, zebrał p. Krajewski i Speizer. Koło Słuchaczy Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie, Kraków 1924.